

конфлікту: 1)однокомпонентні (наприклад, духовно-культурна складова); 2)багатокомпонентні (поєднання декількох складових, наприклад духовно-культурної і трудової); 3)конфлікти способу життя (всі складові способу життя). Можна припустити, що саме багатокомпонентні конфлікти і конфлікти способу життя є найбільш небезпечними і напруженими.

Отже, діяльнісний підхід зручно використовувати у дослідницьких цілях. Його перевага у тому, що він дає змогу синтезувати базу даних про різні аспекти життя територіальних спільнот, які задіяні в конфлікт.

1. Географический справочник ЦРУ. – Екатеринбург: У-Фактория, 2005. – 704 с.
2. Глобальні зміни світу – 2025. Доповідь Національної розвідувальної ради США/ Переклад з англійської Михайла Комарницького, Лесі Креховецької, Ганни Лелів, Ірини Нетреби, Христини Тимочко. – Львів: Літопис, 2010. – 188 с.
3. Гозман Л.Я., Шестопал Е.Б. Психология политического лидерства / Л.Я.Гозман, Е.Б.Шестопал // Психология и психоанализ власти. Хрестоматия. – Самара: Издательский дом «БАХРАХ», 1999. – Т.1. – С.576-603.
4. Гудзеляк І. Географія населення: Навчальний посібник / Ірина Гудзеляк. – Львів, 2008. – 232 с.
5. Мировая экономика: глобальные тенденции за 100 лет / Под ред. И.С. Королева. – М.: Экономистъ, 2003. – 604 с.
6. Лозинський Р. Спосіб життя: еволюція наукового розуміння поняття / Роман Лозинський // Історія української географії та картографії. Частина І: Збірник матеріалів Четвертої міжнародної наукової конференції, присвяченої 110-літньому ювілею професора Володимира Кубійовича. Тернопіль, 18-19 листопада 2010 р. – Тернопіль, 2010. – С.99-101.
7. Фацевский Н.П. Территориальная организация жизнедеятельности населения / Н.П. Фацевский, Т.М. Палий, Т.М. Немченко, А.Г. Старостенко. – К., 1992. – 135с.
8. Щитова Н.А. География образа жизни: основные понятия и стратегии исследования / Н.А. Щитова // Вестник Московского университета. Сер. 5. География, 2005. – С.12-15.
9. Cameron E. Indigeneity / E.Cameron // International Encyclopedia of Human Geography in 12 volumes / [Editors-in-Chief Rob Kitchin, and Nigel Thrift]. – Amsterdam: Elsevier, 2009. – Vol.4. – 2009. – P.352-357.
10. Rey V., Groza O. Balkans / V.Rey, O.Groza// International Encyclopedia of Human Geography in 12 volumes / [Editors-in-Chief Rob Kitchin, and Nigel Thrift]. – Amsterdam: Elsevier, 2009. – Vol.1. – P.265-272.

УДК 911.3:32, 342.1(477)

Стафійчук В.І.

УКРАЇНСЬКА НАЦІЯ В СВІТІ, ЩО ГЛОБАЛІЗУЄТЬСЯ: ВНУТРІШНЬОПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ

Висвітлені основні внутрішньополітичні проблеми формування української політичної нації в умовах політичної глобалізації світосистеми та ймовірні шляхи їх розв'язання.

Ключові слова: політична глобалізація, політична нація, етнічна нація, самоідентифікація.

Отображены главные внутриполитические проблемы формирования украинской политической нации в условиях политической глобализации миросистемы та предполагаемые пути их решения.

Ключевые слова: политическая глобализация, политическая нация, этническая нация, самоидентификация.

Highlight the major domestic problems of the Ukrainian political nation in the process of political globalization of the World-System and possible solutions.

Key words: political globalization, the political nation, ethnic nation, Identity.

Вступ. Актуальність та постановка проблеми. В той час коли єдиним джерелом формування свідомості було вербальне спілкування та традиції, українська нація швидкими темпами збільшувала свою чисельність та географічний простір. На рубежі XIX-XX ст. українці займали найбільшу в Європі площу, яка вузькою смугою поширювалась аж до Тихого океану. Це були землі, де вони формували абсолютну або відносну більшість, несучи з собою власну мову і культуру. Однак, лише протягом XX ст. значною мірою завдяки асиміляції та фізичному знищенню з боку держав, до складу яких входили українці, вони безповоротно втратили більшість території. Нині ми вже не можемо говорити про Кубань, Східну Слобожанщину, Зелений Клин, Берестейщину, Холмщину, Західну Лемківщину як про українські етнічні землі з точки зору присутності українців, а тим паче – поширення української мови. Та й чисельність українців зменшується загрозливими темпами.

Сьогодні постала проблема втрати українцями і тих етнічних земель, які входять до складу нинішньої державної території. Дії державних органів влади в період незалежності продовжують почате колонізаторами. Які найбільші загрози несе в собі глобалізація для українців як нації? Як їх подолати і чи можна змінити ситуацію на краще? Ці запитання є досить актуальними, турбують мислячу частину нації і не можуть залишатися поза увагою політико-географів.

Більшість державних діячів України зазначає другорядність національного (особливо у політичній площині) питання, намагаючись акцентувати увагу суспільства на економічних проблемах. Натомість нобелівський лауреат у галузі економіки 2001 р. Майкл Спенс зазначає: «... в основі політичної системи має бути відчуття належності до якоїсь спільноти, відчуття потреби обрати чесних і порівняно талановитих людей керівниками, щоб ті ухвалювали рішення і представляли громадські інтереси. У незрілих країнах ці важливі питання опиняються на узбіччі боротьби за те, кому панувати. А причина того протиборства – розрізнене самоототожнення, яке зовсім не відповідає національній ідентичності країни. Ось чому це важливо» [6 с.28]. Далі М.Спенс справедливо зазначає, що націоналізм є обов'язковою передумовою успішної економіки. На нашу думку, особливо важливою є наявність цілісної політичної нації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем історії формування, сучасності та перспектив існування української нації

(етнічної і політичної) є складовою багатьох, переважно гуманітарних, наук. Не зважаючи на значний інтерес до цього питання українських географів початку ХХ ст. (К.Воблий, В.Кубійович, Ю.Липа, С.Рудницький тощо), внесок сучасників (І.Винниченко, М.Дністрянський, Ф.Заставний, О.Шаблій та інші) та існування етногеографії, географії населення і політичної географії в структурі географічної науки нині, важливі аспекти націєтворення (вплив глобалізаційних процесів на українську націю, територіальний аспект формування української політичної нації, взаємозв'язок «етнічність-електорат» тощо) потребують подальших науково-географічних розвідок. Підґрунтя статті формують праці загальновизнаних теоретиків націоналізму Е.Сміта, Р.Брюбейкера, Е.Геллнера тощо та підтвердженні статистичні дані переписів, міністерств України, соціологічних досліджень.

Формулювання цілей статті. Зважаючи на формат статті, акцентуємо увагу на таких двох проблемах: територіальний аспект формування української політичної нації та значення української мови для успішності вирішення цього завдання.

Виклад основного матеріалу. Україна відноситься до нових націоналізаційних держав [1,4], тобто вирішує дуже складну і важливу проблему творення політичної нації на сучасному етапі глобалізації політичного простору.

Існує низка особливостей у творенні української політичної нації. Серед найважливіших:

- ✓ у глобальному політичному просторі водночас проходить два протилежні процеси: уніфікація і диференціація, з домінуванням першого;
- ✓ методи за допомогою яких розбудовували свої політичні нації Франція, Німеччина, Італія в ХІХ – на початку ХХ ст., або ж Польща чи Румунія в 30-50-х рр. ХХ ст. нині вважаються антидемократичними і їх застосування неможливе;
- ✓ Україна пережила найжорсткішу в історії колонізацію з боку Російської (Радянської) імперії, завдяки якій русифікація проникла у всі сфери життя;
- ✓ у ХХ ст. українська етнічна нація поряд із двома світовими війнами пережила жорсткі і цілеспрямовані методи духовного і фізичного винищення на власних теренах в СРСР, Польщі, Румунії, Словаччині, що суттєво зменшило її можливу чисельність;
- ✓ постколоніальна політична еліта мало зацікавлена у розбудові сильної України та згуртуванні української політичної нації, оскільки, з одного боку, продовжує застосовувати принцип «поділяй і володарюй» (це вже призводить до негативних, а в подальшому може спричинити катастрофічні наслідки для територіальної цілісності України); з іншого – значною мірою за своєю суттю або ж джерелом фінансування є проросійською.

На ці та інші особливості процесу націєтворення [в політичній площині] накладається відсутність єдності серед етнічних українців, які

мають бути стрижнем української політичної нації. Багатовікова колонізація призвела до того, що етнічні українці розмовляють різними мовами, сповідують різні релігії, по різному оцінюють власну історію та зовнішні орієнтири держави. І найбільша проблема тут – це те, що жителі України не відчують себе членами однієї спільноти. За роки незалежності майже не змінилася частка тих, хто не пов'язує свою ідентичність з Україною: більше третини населення держави [3]. Для існування будь-якої держави особливо важливо, щоб такою спільнотою стала політична нація.

Завдяки виваженій державній політиці проблему самоідентифікації можна було б безболісно вирішити. За роки незалежності намітились окремі позитивні тенденції на шляху до єдності [жодною мірою не уніфікації] української етнічної нації.

По-перше, частка українців, за даними перепису 2001 р., порівняно з попередніми переписами часів СРСР, вперше зросла. У порівнянні з 1989 роком, коли вона сягнула мінімального (72,7%) показника, в 2001 р. 77,8% громадян України ідентифікували себе українцями. В регіональному розрізі найбільша частка українців серед населення характерна для західних та центральних областей – 88-98%; у Закарпатській, Чернівецькій та областях Придніпров'я і Слобожанщини частка українців складає 70-82% і лише в Автономній Республіці Крим українці становлять 24.3% (відносно більшість українці мають лише в Первомайському (37.9%) та Красноперекопському районах (43.4%)) [за даними 7].

По-друге, збільшилася частка україномовних шкіл в західних, північних та центральних регіонах України і стала більш наближеною до етнічної структури населення. Російськомовні школи та школи із навчанням двома або трьома мовами у 2008/2009 н.р. становили понад 14% від загальної кількості (лише російською – 5,9% та вже 6,3% у 2010/2011 н.р.; у 1991/1992 н.р. їх було 15,9%). Водночас, більшість українських шкіл – це сільські мало укомплектовані учнями заклади. Саме тому, частка учнів, які навчаються лише російською мовою перевищує 17,5% (у 2010/2011 н.р. – 16,7%), а разом з тими, хто вивчає російську мову як предмет або факультатив становить 50,4% (нагадаємо частка росіян становить 17,2%). Позитивною тенденцією шкільної освіти, стало збільшення частки учнів молодших класів, що навчалися українською мовою [за даними 2,11].

По-третє, збільшилася частка тих, хто вважає рідною мовою – українську. Згідно з переписом населення 2001 року її вважали за рідну 67,5% населення України (від 98,3% мешканців Тернопільської області до 6,8% у Севастополі), що на 2,8 % більше, ніж за даними перепису 1989 року. Натомість соціологічні опитування пізніших років свідчать про дещо менший відсоток тих, хто вважає українську рідною мовою [9]. Багато незалежних спостерігачів відзначає, що в українських містах нині частіше можна почути українську мову, ніж років десять тому. Згідно з даними Київського міжнародного інституту соціології, використовують для

спілкування переважно російську мову абсолютна більшість населення південних і східних регіонів: 97% населення АР Крим, 93% – Донецької області, 89% – Луганської області [9]. Загалом мовна ситуація в Україні сильно деформована, оскільки українській мові надає перевагу у спілкуванні все ще менше половини населення держави.

За даними соціологічних опитувань серед різних регіональних та вікових груп, у 2010 році вперше частка тих, хто прагне, щоб російська мова стала державною мовою в Україні, не досягла 50%.

По-четверте, загалом збільшилась присутність української мови в інформаційному просторі: телебачення, радіо, газети, Інтернет. Натомість у книгодрукуванні ситуація плачевна: на 2008 рік частка книг українською мовою зменшилась до 13% [9]. Загалом же у медіа-просторі вона стає просто загрозливою, зважаючи на вільний доступ на українські терени відповідного продукту, який зроблено в Росії. «Засилля в українському інформаційно-культурному просторі російськомовної продукції призвело не лише до різкого скорочення українського мовного простору, але й призводить до руйнації способу думання і деформації ментальності громадян України; прищеплення їм чужих стереотипів, навіювання почуття упослідженості та меншовартості. Внаслідок цього відбувається як ерозія ідентичності української нації, так і духовне нищення людського резерву, з якого формується українська еліта. Крім того мовно-культурна експансія Росії супроводжується потоками ненависті і зневаги до української мови, української нації, української державності і має на меті виплекати з українського громадянина російськомовного українофоба» [9].

Однак, починаючи з 2010 р. темпи позитивної українізації зменшились, особливо у східних та південних регіонах держави. Зокрема мер Одеси О.Костусєв, з гордістю заявив, що на 2011-12 навчальний рік в місті не залишилось жодної україномовної школи [8]. З метою оптимізації мережі шкіл на сході та півдні держави в першу чергу, навіть не зважаючи на протести громадськості та судові рішення, закривають україномовні школи. Українці вижили в складних умовах відсутності власної державності, однак схоже на те, що влада незалежної держави може зробити те, що не вдалося колонізаторам.

Це жодною мірою не відповідає етнічній, і навіть мовній, структурі населення цих регіонів. За даними перепису 2001 р., українці є першим за чисельністю етносом в абсолютній більшості адміністративних одиниць Донецької (окрім міст Донецька, Єнакієвого, Макіївки, Алчевська; загалом по області 56,9%), Луганської (окрім Станично-Луганського, Красnodонського, Свердловського районів; 58,0%) та Одеської (окрім міста Ізмаїл, Арцизького, Тарутинського, Ренійського та Болградського районів; 62,8%) Але навіть у такому випадку співвідношення україномовних та російськомовних шкіл, наприклад у Донецьку, Макіївці, Харцизьку, Горлівці, Луганську, Одесі, Херсоні, Миколаєві, Харкові, Кривому Розі, Запоріжжі, Дніпропетровську, Бердянську, Сімферополі,

Євпаторії тощо не відповідає етнічній структурі і навіть мовній (визнання української рідною).

Крім того, були відмінені квоти на частку україномовного продукту в ефірі FM радіо, зорієнтованого на молодь; послаблено мовну політику в телеефірі; послаблено режим контролю за дублюванням фільмів українською мовою; посилено (через незнання державної мови держслужбовцями) присутність російської мови в органах державної влади; школам знову пропонується збільшити обсяги викладання російської мови за рахунок української, а предмет «Історія України» перетворити в складову «Всесвітньої історії» тощо. За даними Державного комітету телебачення і радіомовлення України близько 80 % ефірного часу теле- і радіостанцій заповнено не україномовним продуктом. Обмеженою є присутність у телерадіоефірі україномовних програм. Не на користь Україні склалося і використання частотного ресурсу. У багатьох прикордонних районах вітчизняні програми не приймаються взагалі, що сприяє їх відцентровим рухам. Все це жодною мірою не сприяє формуванню цілісної української політичної нації.

Які ж найважливіші кроки потрібно зробити на шляху творення єдиної української політичної нації, стрижнем якої має стати українська етнічна нація? На нашу думку, найважливішим момент націєтворення є утвердження української мови. Потрібно на різних рівнях заохочувати активне повернення до вживання української мови в першу чергу етнічними українцями. Як бачимо, серед українців розрив між тими, хто вважає українську рідною і тими, хто нею повсякдень користується становить майже 25%. Приблизно 14,8% українців вважають рідною російську мову, в той час як лише 3,9% росіян рідною вважають українську. Серед інших національних меншин найбільша частка тих, хто рідною вважає українську серед поляків (71,0%), циган (21,1%), німців (21,1%), білорусів (17,5%), євреїв (13,4%), молдаван (10,7%). Найбільш етнічно свідомими є росіяни (95,9% рідною вважають власну мову), угорці (95,4%), кримські татари (92,0%), румуни (91,7%), гагаузи (71,5%), молдавани (70,0%). Найбільш русифікованими виявилися греки (88,5), євреї (83,0), німці (64,7), білоруси (62,5), татари (58,7), грузини (54,4), вірмени (43,2), азербайджанці (37,6), болгар (30,3) [за даними 5,7].

Як етнічним українцям, так і етнічним меншинам варто показувати (формуванню на державному рівні) переваги володіння українською мовою для підвищення власного добробуту і престижу. Беручи до уваги зовнішні впливи, історію стосунків, схильність до асиміляції, позитивний психологічний клімат ймовірність безболісного входження до української політичної нації найбільша серед поляків, білорусів, євреїв, німців, циган, грузинів, греків, татар. Зважаючи на географію розселення цих етносів, можна посилити українську політичну націю в південно-східних регіонах та російськомовних містах центру і півночі.

Українська держава повинна бути зацікавлена в підтримці даної тенденції. Однак, при цьому варто не забувати про сприяння розвитку

національних культур відповідних етносів, в тому числі через відповідні (українсько-польські, українсько-грецькі, українсько-білоруські, українсько-єврейські, українсько-грузинські тощо) освітні та культурно-просвітницькі заклади. Важливо, щоб вони функціонували без російського посередництва. П.Тарасюк в інтерв'ю «Українській правді» зазначає: «Школи мовами національних меншин, якщо їх кількість не відповідає місцю в етнічній структурі, мають фінансуватися державами, які зацікавлені в їх існуванні» [<http://www.pravda.com.ua/columns/2011/09/19/6589783/>].

Потрібно також всіляко популяризувати українську мову, культуру та історію серед росіян, молдаван, болгар, румунів, угорців, кримських татар, вірменів, гагаузів тощо.

Стан фактичної мовної дискримінації українців у їх власній країні створює напруженість у міжмовних відносинах, яка посилюється через необґрунтовані домагання окремих політиків надати російській мові статус другої державної мови нарівні з українською, і, таким чином, вибороти для чиновника право не опановувати і не використовувати українську мову в офіційному вжитку. Ці домагання спрямовані не на захист мовних прав росіян і російської мови, якій в Україні ніщо не загрожує, вони працюють проти відродження української мови.

За даними опитувань в м. Києві за мовною ознакою дискримінацію зазнали тільки 11,9 % опитаних носіїв російської мови, в той час як носії української мови в Києві зазнали значно більший рівень дискримінації на мовному ґрунті — 54,8 % опитаних. Це суттєва загроза формування української політичної нації.

Поряд з державницькою мовною політикою, формуванню української політичної нації мають сприяти:

- ✓ розвиток сільської місцевості (знову ж таки, навіть на сході та півдні України села переважно україномовні);
- ✓ відновлення незалежності і цілісності Української православної церкви;
- ✓ пільгове оподаткування україномовного продукту (засоби масової інформації, книгодрукування, кіноіндустрія, музика);
- ✓ популяризація, пропагування та державна підтримка української культури, наукових і спортивних досягнень.

При цьому варто забезпечувати мовно-культурні проблеми національних меншин у відповідності до їх частки у структурі населення України.

Насамкінець, щоб підкреслити важливість формування української політичної нації на сучасному етапі, хотілось би навести слова Е.Сміта: «Коли доля стількох полі етнічних і багатонаціональних держав балансує в непевності, лише сміливці можуть сьогодні доводити можливість успіху «багатокультурних націй» американського або австралійського зразка» [4, с.31]

Висновки. Отже, з метою посилення єдності української етнічної нації та формування життєздатної української політичної нації варто

проводити послідовну і системну мовну політику, оскільки як зазначає більшість дослідників, головна проблема у формуванні української політичної нації не етнічна, а саме мовна диференціація українського суспільства. Особливий акцент владі варто робити на підтримку позитивних проукраїнських тенденцій на сході, півдні та у великих містах центру України. Наявність «сучасної переважно української самоідентифікації громадян в цих регіонах свідчить про реальну можливість «українізації українців» — тобто непримусового повернення до власного коріння. Українська мова вже нині виграє як мова успіху у суспільній свідомості, але поки що, внаслідок непослідовних дій держави, ще не підкріплюється мовною практикою інерційного населення, яке не вважає її вживання вже сьогодні за необхідну рису українця» [9].

Вразливість етнічної та несформованість політичної української нації послаблює позиції української держави на міжнародній арені, є однією з причин невизначеності зовнішньополітичного курсу. Загалом, чисельно українці досить помітні на європейській та світовій етнополітичній мапі, залишилось наповнити цю присутність змістовно. На державному рівні потрібно піклуватися про українців не лише в Україні, а й за її межами, орієнтуючись, у тому числі, на те, що у майбутньому з них можуть бути сформовані міграційні потоки. На фоні існуючої депопуляції та старіння громадян України, це не лише допоможе у вирішенні проблеми в робочих руках, а й посилить українську політичну націю.

1. Брюбейкер Р. *Переобрамлений націоналізм. Статус нації та національне питання у новій Європі* / Пер. з англ.. О.Рябова / Роджерс Брюбейкер – Львів: Кальварія, 2006.
2. Кириченко І. *Українська діаспора: менталітет «в екзилі»? / Ірина Кириченко // Дзеркало тижня - №30 - 15 серпня 2009.*
3. Романуха О. *Проблеми ідентифікації українського суспільства.* / О.Романуха // *Наука. Релігія. Суспільство - №2 – 2009. – с.83-88*
4. Сміт Е. *Нації та націоналізм у глобальну епоху* / Пер. з англ.. М.Климчука і Т.Цимбала. / Ентоні Сміт – К.: Ніка-Центр, 2006.
5. Табачник Д.В, Попов Г.Д., Пилипенко Т.І. *Національні меншини України: етнокультурний вимір* / Дмитро Табачник, Георгій Попов, Тетяна Пилипенко – К.: Етнос, 2007.
6. Цюпин Б. *Рецепт економічного дива* / Богдан Цюпин // *Український тиждень - №4(221) – 27січня-2 лютого 2012 – с.26-28*
7. *Всеукраїнський перепис населення 2001 року* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/>
8. Мер Одеси ліквідував усі українські школи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tsn.ua/ukrayina/mer-odesi-likviduvav-usi-ukrayinski-shkoli.html>
9. *Мовна ситуація в Україні* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Мовна_ситуація_в_Україні
10. *Українська мова* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Українська_мова
11. *Загальноосвітні навчальні заклади України на початок 2010/2011 навчального року. Статистичний бюлетень* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: К.: Державний Комітет статистики України, 2011 - www.ukrstat.gov.ua